LÄRARNAS RIKSFÖRBUND
Box 3529
103 69 Stockholm

Sammanfattning

ARBETE ÅT UTBILDADE LÄRARE!

Arbetsmarknadspolitiskt handlingsprogram för LÄRARNAS RIKSFÖRBUND antaget vid ordinarie kongressen i maj 1984

TIBATRYCK CITY 1985

Inledning

Det blir allt svårare att få jobb som lärare. Idag är visserligen arbetslösheten bland LRs medlemmar förhållandevis låg, men nedskärningarna på skolans område och de krympande ungdomskullarna kan göra många lärare arbetslösa inom några år. 25 000 lärarjobb kan komma att försvinna i ungdomsskolan under 80-talet, om inget görs för att hejda utvecklingen.

Vid kongressen i maj 1984 antog Lärarnas riksförbund ett arbetsmarknadspolitiskt handlingsprogram "Arbete åt utbildade lärare". I detta program pekar förbundet på statens övergripande ansvar. Det finns ingen naturlag som säger att vi måste få en stor arbetslöshet. Ansvaret ligger hos de politiker som beslutar om hur många lärare som skall utbildas och hur skolan skall se ut.

Ett viktigt syfte med programmet, som den här skriften bygger på, är att skapa kunskap och debatt inom och utom förbundet. Arbetslöshet är något de flesta inte vill tänka på. Programet är ett led i LRs strävan att skapa beredskap bland medlemmar och förtroendevalda: det här kan hända och det här kan göras. Programmet syftar även till att väcka opinion mot nedskärningarna på skolans område och mot det slöseri det innebär att låta lärare gå arbetslösa.

Läget idag

Mot slutet av 70-talet rådde det brist på behöriga lärare. Arbetslösheten är fortfarande förhållandevis låg, men sedan några år hopas de mörka molnen. På flera håll har man fått problem med övertalighet och antalet lediga tjänster minskar. Antalet arbetslösa stiger brant. I augusti 1982 var 248 LR-medlemmar registrerade som arbetslösa. Ett år senare hade den siffran vuxit till 421.

Här är de viktigaste förklaringarna till denna åtstramning:

- Ungdomskullarna har minskat i grundskoleåldrarna och från och med 1983 även i gymnasieskoleåldrarna.

- Statens spariver har slagit hårt. De senaste årens besparingar med bland annat "lärarlösa lektioner" och prao-beslutet har minskat tjänstgöringsunderlaget i ungdomsskolan med motsvarande cirka 3 900 tjänster.

- De redan anställda ökar sin arbetstid och därför behövs det inte så många nya lärare. Tjänstledigheterna minskar och de som jobbar deltid försöker få fler timmar. Det beror inte minst på att de sjunkande reallönerna tvingar många att arbeta mer för att klara standarden.

Den bästa arbetsmarknaden finns idag i kommuner med enbart grundskola, medan det är mycket svårt att få tjänst i gymnasiekommuner. 1982 fanns det 12,3 procent obehöriga ämneslärare (adjunkter) på högstadiet men bara 4,5 procent obehöriga lärare i teoretiska ämnen i gymnasieskolan. Arbetsmarknaden för lärare i språk och och SO-ämnen är mycket kärv, bland annat beroende på timplanereformen på gymnsieskolan. Däremot har lärare i NO-ämnena förhållandevis lätt att få tjänst i kommuner utan gymnasieskola.

Inför 1990-talet

Hur blir då utvecklingen under de närmaste tio åren? För de olika lärargrupperna gör skolöverstyrelsen och statistiska centralbyrån så kallade behovsbedömningar. Dessa prognoser anger hur många lärare av en viss typ som bör utbildas varje år för att vi skall få balans på arbetsmarknaden.

I anslutning till dessa bedömningar har Lärarnas riksförbund gjort tre räkneexempel. Det första visar hur stort överskott på behöriga lärare vi kommer att få om vi fortsätter att utbilda lika många lärare som hittills. Det andra exemplet visar vad som händer om besparingarna dessutom fortsätter som planerat under perioden 1984/85—1988/89. Det tredje räkneexemplet bygger på att genomsnittsläraren därutöver börjar jobba ett par procentenheter mer av full tjänst än vad SÖ/SCB räknar med i sin bedömning. För 16-18-lärare låg den så kallade aktivitetsgraden 1982 i genomsnitt på 78 procent medan den genomsnittliga vårdläraren jobbade 62 procent av hel tjänst.

Bildlärare

1983/84 fanns det 96 platser på bildlärarlinjerna och dessutom en särskild utbildning för obehöriga bildlärare. SÖ/SCBs bedömning är att det behövs knappt 60 intagningsplatser per år den närmaste tioårsperioden.

Utifrån dessa siffror får man fram att vi ett par år in på 90-talet kan få ett överskott på 300—400 bildlärare om *utbildningen av bildlärare* fortsätter i samma takt som hittills. Om *besparingarna* fortsätter, ökar överskottet till 450—600 och till detta får man lägga ytterligare ett överskott på något tiotal lärare om *aktivitetsgraden* stiger mer än vad SÖ/SCB räknat med.

Idrottslärare

Idag finns det 251 utbildningsplatser vid idrottslärarlinjerna, medan SÖ/SCB bedömer att man inte skulle behöva ta in mer än 80 studerande per år för att uppnå balans 1992/93.

Om den nuvarande *dimensioneringen av idrottslärarutbildningen* står fast, kommer vi mot slutet av 80-talet att ha ett överskott på cirka 400 idrottslärare. Några år in på 90-talet har den siffran stigit till 1 700. Om *besparingarna* fortsätter, blir överskottet vid den tidpunkten mer än 2 100. Lägger vi till effekten av en ökad *aktivitetsgrad*, blir överskottet i början på 90-talet mellan 2 200 och 2 300 lärare.

Särskilt hård väntas arbetsmarknaden för idrottslärare bli i Stockholms, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus län samt i Gävleborgs län.

Musiklärare

Det finns sammanlagt 346 platser på olika utbildningar för musiklärare. För balans 1992/93 behövs det bara 140 platser.

Om den nuvarande *dimensioneringen av musiklärarutbildningen* bibehålls får vi ett par år in på 90-talet ett överskott på cirka 2 000 musiklärare.

Om *besparingarna* fortsätter minskar behovet av musiklärare med ett par hundra. Lägg därtill effekten av en ökad *aktivitetsgrad* och vi får ett överskott redan i början på 90-talet på mellan 2 200 och 2 300 musiklärare.

Risken för övertalighet är störst inom gymnasieskolan i Stockholms, Hallands, Malmöhus, Göteborgs och Bohus samt Gävleborgs län.

Vårdlärare

Vid vårdlärarlinjerna fanns det sammanlagt 552 platser 1983/84. För balans 1987/88 bör man utbilda 480 vårdlärare per år.

Om den nuvarande *dimensioneringen av vårdlärarutbildningen* bibehålls får vi under den senare delen av 80-talet ett överskott på cirka 350 vårdlärare. Fortsatta *besparingar* skulle öka detta överskott till drygt 500 och med en högre *aktivitetsgrad* får vi totalt ett överskott på närmare 600 vårdlärare mot slutet av 80-talet.

De regionala skillnaderna är stora. I Stockholms, Gotlands och Västerbottens län finns det i princip inga obehöriga lärare, medan en tredjedel av vårdlärarna i Östergötlands och Blekinge län är obehöriga. Risken för övertalighet i de tre förstnämnda länen är överhängande och det gäller också för Kristianstads och Norrbottens län.

Ämneslärare

Det finns sammanlagt mer än 1 600 intagningsplatser på olika slag av ämneslärarutbildningar. SÖ/SCB bedömer att 1 300 intagningsplatser per år är maximum om man vill ha balans 1992/93.

Om vi fortsätter att *utbilda ämneslärare* i samma takt som hittills innebär det att vi ett par år in på 90-talet får ett överskott på 3 500 ämneslärare. Fortsätter *besparingspolitiken* måste denna siffra dubblas och tar vi en ökad *aktivitetsgrad* med i beräkningen hamnar vi på ett överskott på uppemot 8 000 ämneslärare ett par år in på 90-talet.

På gymnasieskolan är det i princip redan fullt med behöriga ämneslärare. I grundskolan är de regionala skillnaderna stora. Kärvast är läget i Uppsala, Östergötlands, Gotlands, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus samt Västerbottens län.

Övriga

För 23/182-lärare måste man väga samman vad som gäller för ämneslärare och för lärare i musik och idrott. Vidare gäller de bedömningar som SÖ gjort för slöjd- textil- och hushållslärare.

För hushållslärarna måste man räkna med ett betydande överskott under 80-talet om lärarutbildningen fortsätter som hittills, medan SÖ anser att den nuvarande dimensioneringen av slöjdlärarutbildningen är rätt väl anpassad till behovet under 80-talet. Däremot utbildas det enligt SÖ för många textillärare.

Detta innebär att lärare i till exempel gymnastik och engelska får se fram mot en dålig arbetsmarknad medan lärare i gymnastik och NO-ämnen samt trä- och metallslöjd och matematik har något bättre framtidsutsikter.

Vid lärarutbildningen inom handel och kontor antas idag 108 studerande per år. Enligt SÖ är en examination av 70 lärare per år ett absolut maximum. Här finns alltså en stor risk för övertalighet, om inte utbildningen skärs ner.

När LRs handlingsprogram utarbetades var det inte klart hur syons framtida tjänstekonstruktion skulle se ut. Det var därför inte möjligt att göra samma bedömning av framtidsutsikterna för syo-funktionärerna.

LR-program för 80-talet

Regering och riksdag har det övergripande ansvaret för lärarnas arbetsmarknad. Budgetpolitik, utbildningspolitik och personalpolitik avgör om vi skall få arbetslöshet eller inte. Därför kräver LR att politikerna tar detta ansvar genom att

- sätta stopp för besparingar som drabbar undervisningen och lärartjänsterna;
- inte utbilda fler lärare än det finns behov av;
- förbättra trygghetsbestämmelserna.

Slå vakt om kvaliteten i skolan!

Om sparandet fortsätter som planerat under resten av 80-talet försvinner sammanlagt mellan 10 000 och 15 000 lärarjobb från grundskolan och gymnasieskolan. Samtidigt försvinner lika många jobb på grund av att elevantalet sjunker. LR kan inte acceptera en sådan utveckling. Och det beror inte bara på att lärare blir arbetslösa utan också på att kvaliteten på den utbildning skolan kan ge försämras.

Framtidens samhälle och arbetsmarknad kräver utbildning. Om skolan inte kan ge eleverna denna utbildning försämras deras möjligheter att få jobb och att delta i samhällslivet. Sparnit som gör lärare arbetslösa bäddar för arbetslöshet för alla.

LR kräver därför ett slut på besparingar som drabbar undervisningen och lärartjänsterna. Grundskolan måste få tillbaka de pengar som försvann genom prao-beslutet 1983. Gymnasieskolan måste få tillbaka resurser så att de så kallade lärarlösa lektionerna kan tas bort.

Elevantalet sjunker i skolan, men detta får enligt LR inte automatiskt leda till att skolan får mindre resurser. Vi har idag en fungerande skola med utrustning, lokaler och lärare. Att inte utnyttja denna kapacitet vore slöseri med människor och kapital. Det kostar samhället nästan lika mycket att låta en lärare gå arbetslös, som att låta henne göra det hon är utbildad för. Istället för att säga upp lärare, när ungdomskullarna minskar, bör man använda dem för att förbättra undervisningen. Ett sätt är att minska klassernas storlek, något som föräldrar, elever och skolpersonal länge krävt. Ett annat sätt är att förbättra personalutbildningen i skolan.

En viktig anledning att bevara skolans resurser, även om elevantalet minskar, är framtidens stora behov av vidareutbildning och fortbildning för anställda inom näringsliv och förvaltning. Den snabba tekniska utvecklingen, exempelvis på dataområdet, kräver sådan vuxenutbildning. I dessa utbildningssatsningar har gymnasieskolan, de högre specialkurserna och komvux en given plats.

LR vill också att man skall utreda möjligheterna av att exportera svensk undervisningskapacitet till andra länder och i programmet nämns som exempel den internationella gymnasielinjen i Norrköping.

Lärarutbildningen måste minska

Vi får inte utbilda fler lärare än det finns jobb för. Även om många ungdomar söker sig till lärarutbildningen, måste den framtida arbetsmarknaden få avgöra hur många som skall tas in. Lärarutbildningens dimensionering skall vara strikt arbetsmarknadsanpassad, heter det i programmet.

Därför kräver LR att man omedelbart skär ner kraftigt på linjerna för idrottslärare, vårdlärare och ämneslärare (främst i språk och samhällsvetenskapliga ämnen).

På längre sikt måste också utbildningen av bild- och musiklärare skäras ner. De så kallade obehörighetsutbildningarna och den särskilda musiklärarutbildningen SMLU måste slopas omedelbart.

Vidare bör lärarutbildningen på de olika orterna anpassas till den lokala arbetsmarknaden, vilket kan leda till att ämneslärarutbildningen måste koncentreras till färre orter.

LR framhåller också vikten av att dimensioneringen av lärarutbildningen inte får bli ryckig utan planeras långsiktigt. Därför är det viktigt att man satsar rejält på att få fram bra lärarprognoser och statistik inom SÖ, SCB och AMS.

Arbetsgivarens ansvar

I en tid av hotande arbetslöshet är det viktigt att staten och kommunerna verkligen tar sitt arbetsgivaransvar. Inga förändringar på skolområdet får genomföras, om man inte ordentligt tagit reda på vad det får för konsekvenser för personalen. Förbundet kommer noggrant att bevaka att inga nya arbetsuppgifter läggs på lärarna utan att undervisningsskyldigheten sänks.

På det regionala planet har länsskolnämnderna en viktig roll att spela. LR kräver att de bättre håller uppsikt över kommunerna vid tillsättning av tjänster. Reglerna i skolförordningen måste följas. Likaså vill LR att länsskolnämnderna aktivare går in och hjälper övertaliga lärare att få jobb i andra delar av länet. Ett annat LR-krav är att de särskilda lärarförmedlingarna återinförs.

Ett sätt att motverka arbetslöshet är att öka rörligheten på lärararbetsmarknaden. Turordningsreglerna, som ger en lärare rätt att i viss utsträckning ta med sig sin anställningstid hos en annan arbetsgivare, gynnar en sådan rörlighet. LR kommer även i fortsättningen att arbeta för att motsvarande regler införs i de allmänna turordningsföreskrifterna som gäller för den övriga statligt reglerade sektorn. Om exempelvis en lärare går från AMU till grundskolan, skall han också kunna ta med sig anställningstid därifrån.

Lärare, som är beredda att flytta på sig, bör få bättre ersättning vid flyttning och resor.

Om en lärare trots allt drabbas av arbetslöshet har han/hon, framhåller LR, samma rätt som andra arbetslösa till arbetsmarknadsutbildning. Därför bör man redan nu planera för AMU-kurser på högskolenivå och förbereda lämpliga beredskapsarbeten. Nya lärare som inte får jobb bör få utbildningsarvode för att komplettera till dubbel behörighet.

Högskolans arbetsmarknad

LR kräver alltså en minskning av utbildningsplatserna på högskolan, men förbundet är samtidigt medvetet om att nedskärningar kan få svåra konsekvenser för personalen där. En långsiktig personalplanering är därför nödvändig på högskolan. Besparingarna bör i första hand rikta sig mot förvaltning och administration.

LR vill att personalutbildningen på högskolan förbättras. Alla lärare vid högskolan bör ha praktisk-pedagogisk utbildning och vara väl förtrogna med forskningens metodik. Förbundet menar vidare att den nuvarande tjänsteorganisationen vid den statliga högskolan bör ersättas med ett system med enhetstjänster. Ett sådant system ger bättre anställningstrygghet och möjlighet till befordran.

Lärarutbildningssektorn

Lärarutbildningen har, hårdare än andra högskoleutbildningar, drabbats av nedskärningar. För att behålla kvaliteten på utbildningen kräver LR att denna utveckling bryts. Resurserna för kunskapsutveckling inom lärarutbildningen måste ökas. Detta kräver att undervisningsskyldigheten sänks och på sikt att det inrättas professurer i didaktik/ämnesmetodik.

LR vill vidare att handledningen inom lärarutbildningen huvudsakligen skall utföras av långtidsförordnade handledare. Ett annat LR-krav är att alla lärare inom utbildningssektorn — alltså även i teoretiska ämnen — skall ha praktisk-pedagogisk utbildning samt praktisk lärarerfarenhet från skolan.

Kommunala högskolan

UHÄ bedömer att den kommunala högskolan kommer att krympa under de närmaste fem åren, men UHÄ kan inte säga vilka konsekvenser detta får för personalen. Denna brist på planering kritiseras av LR, som menar att man måste kunna redovisa vilka konsekvenser för personalen som olika förslag får.

LR kräver att den kommunala högskoleutbildningen skall ha statligt huvudmannaskap och att lärartjänsterna skall vara statligt reglerade. Utvecklingen inom den kommunala högskoleutbildningen kräver ökad lärartäthet och ökad personalutbildning.

ADB-linjen bör bibehållas men förlängas. Slås linjen samman med den systemvetenskapliga linjen, måste ADB-lärarna garanteras fortsatt anställning där.